

УДК 314.117:316.347](477.52/.62=161.2)“1926”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2025.03.060>

СКЛЯР ВОЛОДИМИР

доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0020-5973>

SKLIAR VOLODYMYR

a Doctor of History, a professor, a chief research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0020-5973>

Бібліографічний опис:

Скляр, В. (2025) Етнічний склад населення Грайворонського повіту Курської губернії: за статистичними матеріалами перепису населення 1926 року. *Народна творчість та етнологія*, 3 (407), 60–69.

Skliar, V. (2025) Ethnic Composition of the Population of the Grayvoron District of the Kursk Governorate: After the Statistical Materials of the 1926 Census. *Folk Art and Ethnology*, 3 (407), 60–69.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2025. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ГРАЙВОРОНСЬКОГО ПОВІТУ КУРСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: ЗА СТАТИСТИЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ

Анотація / Abstract

Важливе значення в сучасній українській етнологічній науці мають дослідження етнічного складу населення із залученням статистичних матеріалів переписів населення. Особливо це стосується українських етнічних земель, які опинилися за межами кордонів сучасної України, зокрема і території Північно-Східної Слобожанщини. За радянських часів ця проблематика була табуйована, а статистичні матеріали перепису населення 1926 року опинилися в «спецхрані». Лише зі здобуттям Україною незалежності відновилися наукові студії, присвячені вивченню етнічних процесів. Уперше на високому державному рівні акцентовано увагу на необхідності дослідження українських етнічних земель в Указі Президента України Володимира Зеленського «Про історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року.

Аналіз матеріалів перепису населення 1926 року допоміг установити етнічний склад населення Грайворонського повіту Курської губернії, його міського та сільського населення, а також кожної із 8 волостей. Визначальною ознакою етнічного складу населення Грайворонщини було домінування за чисельністю українців як у сільській місцевості, так і в урбаністичному середовищі повіту. Найвищим рівень частки українців був серед усього населення в смт Борисівка – 93,04%, а також у Красноярузькій – 88,23% та Грайворонській – 86,21% волостях, які межували з УСРР. Росіяни

зосереджувалися переважно в північних волостях Грайворонського повіту та в повітовому центрі. Білоруси та євреї були дисперсно розселені на теренах Грайворонщини, і то не в усіх волостях.

Унаслідок політики зросійщення, яка активізувалася з початку 30-х років XX ст., відбулася тотальна мовна та етнічна асиміляція українців на теренах історичної Слобідської України. Україна не претендує на втрачені українські етнічні землі, але відкидає російські імперські претензії на свою територію в межах міжнародно визнаних кордонів. Перспективним є дослідження етнічного складу населення інших теренів Північно-Східної Слобожанщини, а також усіх українських етнічних земель, які нині опинилися за межами державного кордону України.

Ключові слова: українські етнічні землі, Північно-Східна Слобожанщина, Грайворонський повіт, волості, етнічний склад населення, українці, перепис населення 1926 року.

The study of the ethnic composition of the population using statistical materials of the censuses is of great importance in modern Ukrainian ethnological science. This is particularly true for Ukrainian ethnic lands those are outside the borders of contemporary Ukraine, including the territory of the North-Eastern Slobozhanshchyna. This issue has been a taboo in the Soviet times and the statistical materials of the 1926 census are kept in a 'special storage'. Scholarly research on ethnic processes have been resumed only after Ukraine gains its independence. Attention to the need to study Ukrainian ethnic lands is paid at a high state level in the Decree of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy 'On the Historically Ukrainian-Inhabited Territories of the Russian Federation' dated on January 22, 2024, for the first time.

The analysis of the 1926 census materials has made it possible to define the ethnic composition of the population of the Grayvoron District of Kursk Governorate, its urban and rural population, as well as each of the 8 volosts. The dominance of Ukrainians in both rural and urban areas of the district has become the defining trait of the ethnic composition of the population of the Grayvoron District. The highest share of Ukrainians among the total population was in the urban-type settlement of Borysivka (93.04%), as well as in Krasna Yaruga (88.23%) and Grayvoron (86.21%) volosts bordering the Ukrainian SSR. Russians are concentrated mainly in the northern volosts of Grayvoron District and in the district centre. Belarusians and Jews are dispersed throughout the Grayvoron District, and not in all the volosts.

The policy of russification, intensified in the early 1930s, has been resulted in the total linguistic and ethnic assimilation of Ukrainians in the historical Sloboda Ukraine. Ukraine does not claim the lost Ukrainian ethnic lands, but rejects the russian imperial claims to its territory within internationally recognized borders. It is promising to study the ethnic composition of the population of other territories of the Northeastern Sloboda region, as well as all Ukrainian ethnic lands that are now outside the state border of Ukraine.

Keywords: Ukrainian ethnic lands, Northeastern Slobozhanshchyna, Grayvoron District, volosts, ethnic composition of the population, Ukrainians, the 1926 census.

Вступ. Дослідження історії українських етнічних земель та етнічного складу населення з використанням статистичних матеріалів переписів населення є актуальною науковою проблематикою в українській етнології. Це стосується і українських етнічних земель, які опинилися нині за межами України. Уперше на високому державному рівні акцентовано увагу на необхідності дослідження українських етнічних земель в Указі Президента України Володимира Зеленського «Про історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року [14]. Тому вивчення етнічного складу населення українських етнічних земель має важливе значення для усвідомлення українцями свого минулого та подолання стереотипів російської пропаганди.

Дослідження українських етнічних земель започаткував видатний етнолог Павло Чубинський, який навіть у словах національного гімну України визначив її етнічні межі. Етнолог Олександр Русов продовжив дослідження етнічного складу населення України, підготувавши розділ «Статистика українського населення Європейської Росії» в 2-му томі першої енциклопедії з українознавства за редакцією Федора Вовка та Михайла Грушевського. Опираючись на аналіз результатів перепису населення в 1897 році, О. Русов запропонував умовно поділити Курську губернію на дві частини: українську (південну) та російську (північну) [11, с. 382]. Внесок цього науковця в розвиток української етнології окреслила Г. Скрипник [13]. Українські науковці-географи С. Рудницький [10] та В. Кубійович

[8], опираючись на аналіз переписів населення, визначили межі українських етнічних земель на початку ХХ ст.

За радянських часів ця наукова проблематика була табуована. Лише зі здобуттям Україною незалежності відновилися студії, присвячені дослідженню етнічних процесів. Наукові праці про українські етнічні землі належать Ф. Заставному [6], І. Винниченку [3], С. Чорному [15]. Дослідження етнічних меж та історії українського державного кордону проводили В. Сергійчук [12], В. Боєчко, О. Ганжа, Б. Захарчук [1]. Історико-правові аспекти формування кордонів сучасної України окреслені В. Капелюшним, О. Зайчуком, О. Вовком [7; 3], В. Кузьменком [9]. Однак спеціальних праць, безпосередньо присвячених дослідженню етнічного складу населення Грайворонщини – частини історичної Слобожанщини, немає.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. загальна площа українських етнічних земель сягала 900 тис. кв. км (за підрахунками С. Рудницького та В. Кубійовича). Половина території історичної Слобожанщини нині опинилася за межами України: південно-західна частина Курської, більшість території Белгородської та Воронежської, північна частина Ростовської областей рф (разом близько 60 тис. кв. км.). Порівняймо – площа Харківської області складає 31 тис. кв. км. Північна частина історичної Слобідської України (раніше північно-східні терени Охтирського слобідського козацького полку – Грайворонська сотня та північно-східні терени Сумського полку – 1-ша та 2-га Миропільські сотні) у 1926 році була у складі Грайворонського повіту Курської губернії.

Аналіз статистичних матеріалів перепису населення 1926 року допоміг визначити етнічний склад населення, зокрема чисельність та особливості територіального розміщення українців, а також росіян, білорусів, євреїв у Грайворонському повіті [3, с. 75]. На основі опрацювання статистичних матеріалів підготовлено таблицю.

Загальна чисельність населення **Грайворонського повіту** Курської губернії в 1926 році становила 332 821 особа. На час проведення перепису населення до складу цього повіту входив повітовий центр – місто Грайворон, селища міського типу Борисівка та Готня, а також 8 волостей: Біловська, Борисівська, Грайворонська, Дорогощанська, Красноярузька, Миропільська, Пенська, Рокитнянська [див. табл.].

У 1928 році за адміністративно-територіальною реформою Курська губернія, Грайворонський повіт та всі волості було ліквідовано і створено нові райони у складі Белгородської округи Центрально-Чорноземної області (ЦЧО). У 1930 році Белгородську округу розформовано. У 1934-му територія колишнього Грайворонського повіту ввійшла до новоствореної Курської області, а ЦЧО було ліквідовано. У 1954 році південні райони Курщини ввійшли до новоствореної Белгородської області. Нині ці терени належать до Борисівського, Грайворонського, Красноярузького районів Белгородської області, а також до Біловського району Курської області. Лише незначна частина території колишньої Миропільської волості з 1928 року опинилася у складі Сумської округи, а з 1939-го – Сумської області.

Визначальною ознакою етнічного складу населення Грайворонського повіту в 1926 році було домінування за чисельністю українців. Їхня частка серед усього населення повіту сягала 55,49% (184 689 із 332 821 особи). Чисельність та частка росіян серед усього населення Грайворонщини була помітно меншою – 147 405 осіб (44,29%) [див. табл.]. На теренах повіту були дисперсно розселені поодинокі представники білорусів та євреїв. Так, чисельність білорусів становила 88 осіб (0,03% від загальної чисельності населення повіту) та євреїв – 57 осіб (0,02%) [3, с. 75].

Чисельність та етнічний склад населення міських поселень і волостей Грайворонщини у 1926 році дещо відрізнялися. До **міського**

населення Грайворонського повіту належали мешканці м. Грайворона, селищ міського типу Борисівка та Готня, яка на той час була лише незначним за чисельністю населення поселенням біля однойменної залізничної станції. Чисельність міського населення Грайворонщини в 1926 році становила 30 140 осіб, що складало лише 9,06% загальної чисельності населення повіту [див. табл.]. Тобто рівень урбанізації населення був незначним – кожен 11-й мешканець повіту належав до міського населення.

За чисельністю населення в 1926 році повітовий центр – м. Грайворон – більш ніж удвічі поступався смт Борисівка, відповідно 8905 та 20 655 осіб. Частка цього міста серед усього населення повіту була незначною і складала 2,68% (8905 із 332 821 особи). Частка міста серед міського населення повіту – 29,55% (8905 осіб із 30 140 осіб). Навпаки, рівень частки смт Борисівка серед міського населення Грайворонщини був значно вищим – 68,53% (20 655 із 30 140 осіб). Тобто 2 із 3 міських мешканців повіту зосереджувалися в смт Борисівка, а не в повітовому центрі. Однак рівень частки Борисівки серед усього населення Грайворонщини також був незначним – 6,21% [див. табл.].

Чисельність населення смт (залізнична станція) Готня (нині – смт Пролетарський Рокитнянського району Белгородської обл.) була мінімальна – 580 осіб, а його частка серед міського населення Грайворонського повіту складала 1,92%. Мінімальним був також рівень частки цього селища міського типу серед усього населення повіту – лише 0,17% (580 осіб із 332 821 особи) [див. табл.].

Абсолютну більшість серед міського населення Грайворонщини в 1926 році становили українці – 77,31% (23 302 із 30 140 осіб). До того ж рівень урбанізації українців повіту (переважно за рахунок смт Борисівка) був істотно вищим – 27,51% (23 302 із 184 689 осіб), ніж рівень урбанізації всього населення – 9,06% (30 140 із 332 821 особи), а особливо росіян – 4,45% (6565 із 147 005 осіб) [див. табл.]. В урбаністичному середовищі

мешкали поодинокі представники білорусів та євреїв, відповідно 45 осіб (0,15% від загальної чисельності населення повіту) та 17 осіб (0,06%) [3, с. 75].

Етнічний склад населення окремих міських поселень Грайворонщини помітно відрізнявся. Серед населення **м. Грайворона** українці опинилися в меншості – 44,05% (3923 із 8905 осіб). За чисельністю українці поступалися росіянам, частка яких серед населення міста становила 53,91% (4801 з 8905 осіб). Рівень частки Грайворона серед міських українців повіту становив 16,84% (3923 із 23 302 осіб) був істотно меншим, ніж рівень частки цього міста серед міських росіян – 73,13% (4801 із 6565 осіб) [див. табл.]. Тобто в повітовому центрі зосереджувалася абсолютна більшість міських росіян Грайворонщини (3 із 4) і меншість міських українців – кожен 6-й. У місті мешкали також 25 білорусів та 9 євреїв [3, с. 75].

На відміну від м. Грайворона, серед населення якого переважали росіяни, у найбільшому за чисельністю населення міському поселенні повіту **сmt Борисівка** в 1926 році переважали українці – 93,04% (19 217 із 20 655 осіб). Частка росіян серед усього населення була незначною – 6,63% (1370 осіб). За чисельністю українці переважали росіян у 14 разів. У смт Борисівка зосереджувалася абсолютна більшість міських українців повіту – 82,47% (19 217 із 23 302 осіб). Частка росіян, які мешкали в Борисівці, була значно нижчою серед міських росіян повіту – 20,87% (1370 із 6565 осіб) [див. табл.]. Тобто в цьому селищі мешкали 4 із 5 міських українців Грайворонщини й лише кожен 5-й міський росіянин. У Борисівці мешкали також 8 євреїв [3, с. 75].

Серед населення **сmt Готня** у 1926 році абсолютну більшість становили росіяни – 67,93% (394 із 580 осіб), а частка українців складала 27,93% (162 особи). Відрізнявся рівень зосередження в селищі росіян та українців. Рівень частки Готні серед міських росіян складав 6,00% (394 із 6565 осіб), а рівень частки міських українців – 0,70%

(162 із 23 302 осіб) [див. табл.]. У Готні мешкало 10 білорусів [3, с. 75].

Отже, у 1926 році рівень урбанізації населення Грайворонського повіту був досить незначним. Серед міського населення Грайворонщини українці становили абсолютну більшість, а росіяни були в меншості. Територіальне представництво білорусів та євреїв було мінімальним.

Сільське населення Грайворонського повіту в 1926 році складалося з мешканців 8 волостей: Біловської, Борисівської, Грайворонської, Дорогощанської, Красноярузької, Миропільської, Пенської, Рокитнянської і налічувало 302 681 особу. Сільські мешканці становили абсолютну більшість серед населення Грайворонщини – 90,94% (302 681 із 332 821 особи) [див. табл.]. 9 із 10 мешканців повіту були розселені в сільській місцевості.

В етнічному складі сільського населення Грайворонщини абсолютну більшість складали українці – 53,32% (161 387 із 302 681 особи). До того ж рівень частки українців серед сільського населення повіту був помітно нижчим, ніж серед міського населення, відповідно 53,32% та 77,31%. Однак за чисельністю в абсолютних показниках сільські українці всемеро переважали міських українців, відповідно 161 387 осіб та 23 302 особи) [див. табл.].

Значною була частка росіян серед сільського населення Грайворонщини і становила 46,53% (140 840 із 302 681 особи). Рівень частки росіян серед сільського населення повіту був помітно вищим, ніж серед міського населення, відповідно 46,53% та 21,78%. Ще більш значною була перевага в абсолютних показниках між сільськими та міськими росіянами повіту, відповідно 140 840 осіб та 6565 осіб (у 20 разів) [див. табл.]. У сільській місцевості Грайворонщини, і то не в усіх волостях, мешкали поодинокі представники білорусів та євреїв, відповідно 63 особи (0,02% від загальної чисельності населення повіту) та 40 осіб (0,01%) [3, с. 75].

Отже, у 1926 році переважна більшість населення Грайворонщини мешкала в сіль-

ській місцевості. Серед сільського населення повіту українці становили абсолютну більшість, а росіяни залишалися в меншості.

Чисельність та етнічний склад населення всіх волостей Грайворонського повіту в 1926 році помітно відрізнялися. У **Красноярузькій волості** мешкало тоді 34 143 особи. Частка цієї волості серед загальної чисельності населення повіту становила 10,26% (34 143 із 332 821 особи) [див. табл.]. Красноярузька волость розташовувалася на північному заході повіту й межувала із Сумською округою УСРР. Центром волості було с. Красна Яруга. У 1928 році цю волость ліквідовано та створено Красноярузький район у Белгородській окрузі ЦЧО. Тоді ж до цього району увійшла частина Дорогощанської та Миропільської волостей. Зі створенням Курської області в 1934 році Красноярузький район увійшов до її складу, а з 1954 року – до Белгородської області. У 1963–1991 роках до цього району входили терени розформованого Рокитнянського району.

Абсолютну більшість в етнічному складі населення Красноярузької волості становили українці – 88,23% (30 123 із 34 143 осіб). Тобто 9 із 10 мешканців належали до українців. Рівень частки українців серед населення в цій волості у 1926 році був найвищим, якщо порівняти з усіма іншими волостями Грайворонщини. Частка цієї волості серед загальної чисельності українців повіту становила 16,31% (30 123 із 184 689 осіб) [див. табл.].

Росіяни опинилися в меншості серед населення Красноярузької волості. Їхня частка в етнічному складі населення цієї волості складала лише 11,51% (3929 із 34 143 осіб). Частка цієї волості серед загальної чисельності росіян Грайворонщини складала лише 2,67% (3929 із 147 405 осіб) [див. табл.]. У цій волості мешкали також 27 євреїв та 6 білорусів [3, с. 75]. Отже, у 1926 році абсолютну більшість в етнічному складі населення Красноярузької волості становили українці, а росіяни залишалися в меншості.

У **Грайворонській волості** в 1926 році нараховувалося 26 911 осіб. Частка цієї волості серед загальної чисельності населення Грайворонського повіту становила 8,09% (26 911 із 332 821 особи) [див. табл.]. Грайворонська волость розташовувалася на південному заході повіту, була прикордонною і межувала з Великописарівським, Сіннянським, Золочівським районами Харківської округи УСРР. У липні 1928 року Грайворонську волость ліквідовано, як і Грайворонський повіт, та створено Грайворонський район у складі Белгородської округи ЦЧО. Тоді ж до цього району передано більшість теренів Дорогощанської волості. Зі створенням Курської області в 1934 році Грайворонський район увійшов до її складу, а з 1954 року – до Белгородської області. У 1964 році район ліквідовано, а його терени увійшли до Борисівського району. У 1989 році в Белгородській області відновлено Грайворонський район.

За чисельністю населення Грайворонська волость втричі переважала повітовий центр – місто Грайворон, відповідно 26 911 осіб та 8905 осіб. Абсолютну більшість в етнічному складі населення Грайворонської волості становили українці – 86,21% (23 199 із 26 911 осіб). Рівень частки українців серед усього населення цієї волості був найвищим, якщо порівняти з іншими волостями, за винятком Красноярузької. За рівнем частки українців серед усього населення Грайворонська волость майже вдвічі перевищувала місто Грайворон, відповідно 86,21% та 44,05% [див. табл.]. Тобто, якщо в Грайворонській волості українці становили більшість в етнічному складі населення, то в повітовому центрі вони опинилися в меншості.

Росіяни опинилися в меншості в етнічному складі населення Грайворонської волості в 1926 році. Їхня частка серед усього населення цієї волості складала 13,56% (3649 із 26 911 осіб). Рівень частки росіян в етнічному складі населення в Грайворонській волості був учетверо нижчий, ніж серед населення

м. Грайворона, відповідно 13,56% та 53,91%. У цій волості мешкало менше росіян, ніж у повітовому центрі, відповідно 3649 осіб та 4801 особа [див. табл.]. У цій волості мешкали також 3 білоруси [3, с. 75]. Отже, у 1926 році абсолютну більшість в етнічному складі населення Грайворонської волості становили українці, на відміну від повітового центру, де серед усього населення переважали росіяни.

У **Миропільській волості** в 1926 році мешкало 41 512 осіб. Частка цієї волості серед загальної чисельності населення Грайворонщини становила 12,47% (41 512 із 332 821 особи) [див. табл.]. Ця волость розташовувалася на північному заході Грайворонського повіту, була прикордонною та межувала із Сумською округою УСРР. До розформування Суджанського повіту в 1924 році Миропільська волость входила до його складу. У 1928 році лише незначну частину території Миропільської волості (8 населених пунктів: Миропілля, Васиївка, Велика Рибниця, Запсілля, Нова, Олександрія, Пененки, Студенки) було передано до Сумської округи УСРР [5]. Однак кордон проходив фактично на околиці с. Миропілля. Переважна більшість теренів колишньої Миропільської волості залишилися за межами України. Нині ця територія належить до Біловського та Суджанського районів Курської області, а також Красноярузького району Белгородської області. У 1932 році зі створенням Харківської області с. Миропілля увійшло до Харківської області. Зі створенням Сумської області в 1939 році ці терени увійшли до її складу.

Абсолютну більшість в етнічному складі населення Миропільської волості в 1926 році становили українці – 73,68% (30 588 із 41 512 осіб). Тобто 3 із 4 мешканців цієї волості належали до українців. За чисельністю українців Миропільська волость посідала перше місце поміж усіх волостей. Росіяни були в меншості серед усього населення цієї волості – 26,14% (10 851 із 41 512 осіб) [див. табл.]. У цій волості мешкали 9 євреїв та 8

білорусів [3, с. 75]. Отже, у 1926 році абсолютну більшість в етнічному складі населення Миропільської волості становили українці, а росіяни були в меншості.

Найбільшою за чисельністю населення поміж 8 волостей Грайворонського повіту була **Борисівська**, де в 1926 році нараховувалося 45 782 особи [див. табл.]. Борисівська волость розташовувалася на південному сході Грайворонського повіту, була прикордонною, межуючи із Золочівським районом Харківської округи УСРР. У травні 1924 року замість розформованого Грайворонського повіту створили Борисівський повіт, до складу якого приєднали південну частину території розформованого Суджанського повіту. У червні 1925 року Борисівський повіт ліквідовано та відновлено Грайворонський. У липні 1928 року Борисівську волость розформовано та створено Борисівський район Белгородської округи ЦЧО. Зі створенням Курської області в 1934 році цей район увійшов до її складу, а з 1954 року – до Белгородської області. Протягом 1964–1989 років терени розформованого Грайворонського району належали до Борисівського району.

За чисельністю населення Борисівська волость вдвічі переважала смт Борисівка, відповідно 45 782 особи та 20 655 осіб. Сукупна чисельність населення Борисівської волості та смт Борисівка в 1926 році сягала 66 437 осіб. Це становило 19,96% загальної чисельності населення Грайворонського повіту (66 437 із 332 821 особи) [див. табл.].

Абсолютну більшість в етнічному складі населення Борисівської волості становили українці – 61,78% (28 284 із 45 782 осіб). За рівнем частки українців в етнічному складі населення ця волость поступалася смт Борисівка, відповідно 61,78% та 93,04%. Проте в Борисівській волості мешкало більше українців, ніж у смт Борисівка, відповідно 28 284 особи та 19 217 осіб. Росіяни склали меншість серед населення Борисівської волості – 38,15% (17 464 із 45 782 осіб). У цій волості мешкало більше росіян, ніж у

сmt Борисівка, відповідно 17 464 особи та 1370 осіб [див. табл.]. Отже, у 1926 році абсолютну більшість серед населення Борисівської волості та смт Борисівка становили українці, а росіяни були в меншості.

Рокитнянська волость у 1926 році посідала друге місце за чисельністю населення поміж усіх волостей Грайворонщини після Борисівської, де нараховувалося 44 468 осіб [див. табл.]. Ця волость розташовувалася на північному сході Грайворонського повіту. Центром було село Рокитне. У 1928 році Рокитнянську волость ліквідовано та створено Рокитнянський район Белгородської округи ЦЧО. Тоді ж до району увійшла південна частина Пенської волості. Зі створенням Курської області в 1934 році Рокитнянський район увійшов до її складу, а з 1954 року – до Белгородської області. У 1963 році Рокитнянський район ліквідовано, а його терени передано до Красноярузького району. Відновлено Рокитнянський район у 1991 році.

Рівень частки українців серед населення Рокитнянської волості досягав 49,08% (21 827 із 44 468 осіб). За чисельністю українці поступалися росіянам на 748 осіб. Частка росіян серед населення волості становила 50,77% (22 575 осіб) [див. табл.]. У волості мешкали також 5 білорусів [3, с. 75]. Отже, у 1926 році українці опинилися в меншості в етнічному складі населення Рокитнянської волості, а абсолютну більшість становили росіяни, хоча чисельна перевага росіян над українцями у цій волості була незначною.

У **Пенській волості** налічувалося 36 583 особи [див. табл.]. Ця волость у 1926 році розташовувалася на північному сході Грайворонського повіту. Центром волості було с. Пени. До 1924 року Пенська волость входила до Суджанського повіту. У 1928 році цю волость ліквідовано, а її терени розподілено між Біловським (північна частина разом із селом Пени) та Рокитнянським (південна частина) районами Белгородської округи ЦЧО. Зі створенням Курської області в 1934 році обидва райони увійшли до її складу. З 1954 року Рокитнянський район передано

до Белгородської області, північні терени якого раніше належали до Пенської волості.

Рівень частки українців серед усього населення цієї волості складав 30,06% (10 998 із 36 583 осіб). Росіяни становили абсолютну більшість серед усього населення Пенської волості – 69,78% (25 528 осіб) [див. табл.]. У цій волості мешкали також 3 євреї та 2 білоруси [3, с. 75]. Отже, українці в 1926 році опинилися в меншості в етнічному складі населення Пенської волості, а абсолютну більшість становили росіяни. Однак рівень частки українців серед усього населення цієї волості був досить значним.

Чисельність населення **Дорогощанської волості** складала 37 416 осіб [див. табл.]. Дорогощанська волость у 1926 році розташовувалася на заході Грайворонського повіту та межувала із Сумською округою УСРР. Центром цієї волості було с. Дорогощ. У 1928 році Дорогощанську волость ліквідовано, а її терени розподілено між Грайворонським (південна частина разом із с. Дорогощ) та Красноярузьким (північна частина) районами Белгородської округи ЦЧО. Зі створенням Курської області в 1934 році ці райони увійшли до її складу, а з 1954 року – до Белгородської області. Протягом 1964–1989 років південна частина колишньої Дорогощанської волості, зокрема й с. Дорогощ, належала до Борисівського району, бо Грайворонського району не було.

Рівень частки українців серед усього населення Дорогощанської волості складав 28,93% (10 826 із 37 416 осіб). Росіяни складали абсолютну більшість серед усього населення цієї волості – 70,97% (26 556 осіб) [див. табл.]. У цій волості мешкало також 8 білорусів [3, с. 75]. Отже, абсолютну більшість в етнічному складі населення Дорогощанської волості в 1926 році становили росіяни, а українці були в меншості. Однак рівень частки українців серед усього населення цієї волості був помітним.

У **Біловській** волості в 1926 році мешкало 35 866 осіб [див. табл.]. Ця волость розташовувалася на півночі Грайворонського

повіту. Центром волості було село (слобода) Біла. До розформування Суджанського повіту в 1924 році Біловська волость входила до його складу. У 1928 році Біловську волость ліквідовано та створено Біловський район Белгородської округи ЦЧО. Тоді ж до району увійшла північна частина Пенської волості. Зі створенням Курської області в 1934 році Біловський район увійшов до її складу.

Чисельність та рівень частки українців в етнічному складі населення Біловської волості в 1926 році були найнижчими, якщо порівняти з іншими волостями Грайворонщини – 15,40% (5522 із 35 866 осіб). Навпаки, рівень частки росіян серед усього населення, як і їхня чисельність у цій волості в 1926 році були найвищими поміж усіх волостей повіту. Росіяни становили абсолютну більшість серед усього населення цієї волості – 84,45% (30 288 осіб). [див. табл.]. У цій волості мешкали 21 білорус та 1 єврей [3, с. 75]. Отже, абсолютну більшість в етнічному складі населення Біловської волості в 1926 році становили росіяни, а рівень частки українців серед усього населення був незначним – найнижчим з-поміж усіх волостей Грайворонського повіту.

У 20-х роках ХХ ст. керівництво УСРР (зокрема М. Скрипник) домагалася від керівництва СРСР повернення до України всіх теренів, де українці складали більшість серед усього населення, але отримало відмову особисто від Й. Сталіна. Проте до початку 30-х років ХХ ст. в 26 районах Центрально-Чорноземної області Російської Федерації, зокрема й на теренах колишнього Грайворонського повіту, проводилася українізація, були українські школи, українські газети тощо. Постановою політбюро ЦК ВКП (б) від 15 грудня 1932 року «Про українізацію в ДСК, Казахстані, Середній Азії, ЦЧО та інших районах СРСР» припинено українізацію за межами УСРР [4, с. 480] і розпочалася тотальна етнічна асиміляція (зросійщення) українців. Унаслідок цього українці на теренах Північно-Східної

Слобожанщини перетворилися на меншину, хоча в побуті серед сільських мешканців і нині зберігається українська мова у вигляді суржика, насамперед у старших вікових групах.

Висновок. Отже, у 1926 році в західній частині Північно-Східної Слобожанщини (у Грайворонському пов. Курської губ.) українці становили абсолютну більшість серед

усього населення. Україна не претендує на втрачені українські етнічні землі, але відкидає російські імперські претензії на свою територію в межах міжнародно визнаних кордонів. Досить перспективним є дослідження етнічного складу населення інших теренів Північно-Східної Слобожанщини, а також українських етнічних земель, які нині опинилися за межами України.

Таблиця. Чисельність та етнічний склад населення Грайворонського повіту Курської губернії в 1926 році

№	все, міське, сільське населення	заг. чис. нас.	українці		росіяни		№	волості	заг. чис. нас.	українці		росіяни	
			осіб	%	осіб	%				осіб	%	осіб	%
I	все населення	332 821	184 689	55,49	147 405	44,29	1	Біловська	35 866	5 522	15,40	30 288	84,45
II	міське населення	30 140	23 302	77,31	6 565	21,78	2	Борисівська	45 782	28 284	61,78	17 464	38,15
	рівень урбанізації	9,06		12,62		4,45	3	Грайворонська	26 911	23 199	86,21	3 649	13,56
1	місто Грайворон	8 905	3 923	44,05	4 801	53,91	4	Дорогощанська	37 416	10 826	28,93	26 556	70,97
2	сmt Борисівка	20 655	19 217	93,04	1 370	6,63	5	Красно-Ярузька	34 143	30 123	88,23	3 929	11,51
3	сmt Готня	580	162	27,93	394	67,93	6	Миропільська	41 512	30 588	73,68	10 851	26,14
III	сільське населення (8 волостей)	302 681	161 387	53,32	140 840	46,53	7	Пенська	36 583	10 998	30,06	25 528	69,78
	частка сільського населення	90,94		87,38		95,55	8	Рокитнянська	44 468	21 827	49,08	22 575	50,77

Джерела та література

1. Боєчко О., Ганжа О., Захарчук Б. Українська ретроспектива та сучасний стан. Київ : Основи, 1994. 168 с.
2. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. Житомир : Льонук, 1992. 164 с.
3. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. III. Центрально-Черноземный район, Средне-Волжский, Нижне-Волжский. Москва : ЦСУ СССР, 1928. 643 с.
4. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / упоряд. Р. Я. Пиріг. Київ : КМА, 2007. 1128 с.
5. Зайчук О., Капелюшний В., Вовк О. Встановлення східного кордону УСРР у 1919–1925 роках (історико-правовий аспект). *Голос України*. 2024. 29 жовтня.

6. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. Львів : Світ, 1993. 176 с.
7. Капелюшний В. П. Державні кордони та етнічні межі України: минуле та сьогодення. *Етнічна історія народів Європи*. 2008. Вип. 24. С. 5–11.
8. Кубійович В. Географія українських та суміжних земель. Краків ; Львів : Українське вид-во, 1943. 520 с.
9. Кузьменко В. Б. До історії формування північно-східного та східного кордону України (1917–1925 рр.). *Університетські наукові записки*. 2005. С. 26–30.
10. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін : Українське слово, 1923. 282 с.
11. Русов А. А. Статистика украинского населения Европейской России. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. Петроград, 1916. С. 381–406.
12. Сергійчук В. І. Етнічні межі та державний кордон України. Київ : Українська видавнича спілка, 2001. 431 с.
13. Скрипник Г. А. Наукова спадщина О. О. Русова в контексті актуальних проблем української етнології. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 2. С. 9–13.
14. Указ Президента України «Про історично населені українцями території Російської Федерації» від 22 січня 2024 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513>.
15. Чорний С. Українці в Євразії: чисельність і розміщення за переписами 1897–1990 рр. Київ : Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2002. 182 с.

References

1. BOIECHKO, Vasyi, Oksana HANZHA and Borys ZAKHARCHUK. *Ukrainian Retrospective and Current State*. Kyiv: Fundamentals, 1994, 168 pp. [in Ukrainian].
2. VYNNYCHENKO, Ihor. *Ukrainians in the States of the Former USSR: Historical and Geographical Essay*. Zhytomyr: Flax, 1992, 164 pp. [in Ukrainian].
3. ANON. *The All -Union Census of 1926. Vol. 3. Central Black Earth District, Middle-Volga, Lower-Volga*. Moscow: CSD USSR, 1928, 643 pp. [in Russian].
4. PYRIH, Ruslan, compiler. *The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: Documents and Materials*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2007, 1128 pp. [in Ukrainian].
5. ZAICHUK, Oleh, Valerii KAPELIUSHNYI and Oleksandr VOVK. Establishment of the Eastern Border of the Ukrainian SSR in 1919–1925 (Historical and Legal Aspect). *Voice of Ukraine*. October 29, 2024 [in Ukrainian].
6. ZASTAVNYI, Fedir. *Ukrainian Ethnic Lands*. Lviv: World, 1993, 176 pp. [in Ukrainian].
7. KAPELIUSHNYI, Valerii. State Borders and Ethnic Boundaries of Ukraine: Past and Present. *Ethnic History of European Nations*, 2008, iss. 24, pp. 5–11 [in Ukrainian].
8. KUBIIOVYCH, Volodymyr. *Geography of Ukrainian and Adjacent Lands*. Krakow; Lviv: Ukrainian Publishing House, 1943, 520 pp. [in Ukrainian].
9. KUZMENKO, Volodymyr. To the History of Formation of the Northeastern and Eastern Border of Ukraine (1917–1925). *University Scientific Notes*, 2005, pp. 26–30 [in Ukrainian].
10. RUDNYTSKYI, Stepan. *Ukrainian Case from the Situation of Political Geography*. Berlin: Ukrainian Word, 1923, 282 pp. [in Ukrainian].
11. RUSOV, Aleksandr. Statistics of the Ukrainian Population of European Russia. *Ukrainian People in Its Past and Present*, 1916, pp. 381–406 [in Russian].
12. SERHIICHUK, Volodymyr. *Ethnic Boundaries and State Border of Ukraine*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union, 2001, 431 pp. [in Ukrainian].
13. SKRYPNYK, Hanna. O. Rusov's Scientific Heritage in the Context of Current Problems of Ukrainian Ethnology. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 2, pp. 9–13 [in Ukrainian].
14. Presidential Decree “On Historically Populated Territories of the Russian Federation by Ukrainians” of January 22, 2024 [online]. Available from: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513> [in Ukrainian].
15. CHORNYI, Serhii. *Ukrainians in Eurasia. Number and Placement according to the Censuses of 1897–1990*. Kyiv: Main Specialized Editorial Literature in the Languages of National Minorities of Ukraine, 2002, 182 pp. [in Ukrainian].

Отримано / Received 15.07.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 04.09.2025